

Бердянський державний педагогічний університет
Факультет дошкільної, спеціальної та соціальної освіти
Кафедра соціальної роботи та інклюзивної освіти

Пояснювальна записка
до кваліфікаційної роботи

**Соціалізація людей похилого віку в умовах
територіальної громади**
магістр
(освітній ступень)

Виконала: здобувачка вищої освіти другого
(магістерського) рівня вищої освіти групи
М22СРз

Галузь знань 23 Соціальна робота
спеціальності 231 “Соціальна робота”

Освітньо-професійна програма:

«Соціальна педагогіка»

Мажара Альбіна Олександрівна

Керівник: к.пед.н., доцентка **Захарова Н.М.**

Рецензент: к.пед.н., доцентка **Тургенєва А.О.**

2023 р.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ В УМОВАХ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ	
1.1. Теоретичні основи дослідження процесу соціалізації людей похилого віку....	7
1.2. Нормативно-правові засади підтримки літніх осіб.....	16
1.3. Особливості соціалізації людей похилого віку.....	22
Висновки до першого розділу	31
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОПТИМІЗАЦІЇ ПРОЦЕСУ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ЛІТНІХ ОСІБ В УМОВАХ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ	
2.1. Діагностика стану протікання процесу соціалізації літніх осіб у конкретній територіальній громаді.....	32
2.2. Практична реалізація програми оптимізації процесу соціалізації літніх осіб за місцем проживання (на прикладі територіальної громади Луб'янського старостинського округу Раївської сільської ради Синельниківського району Дніпропетровської області).....	43
2.3. Аналіз результатів впровадження соціальної програми з підтримки літніх осіб у соціалізації	48
Висновки до другого розділу	52
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ	53
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	55
ДОДАТКИ	60

ВСТУП

Вікові процеси, особливо старіння населення земної кулі, є актуальною проблемою XXI століття. Період вікових змін відображується як на людині старшого віку, так і на суспільстві. Для перших – це фізичні, когнітивні, емоційні, соціальні зміни; для країни – це зменшення кількості активного населення, ресурсів для розвитку економічної, соціальної сфер. На різних світових самітах обговорюються проблеми демографічного старіння населення. Так, у доповіді ООН «Розвиток в умовах старіння світу. Загальний огляд» зазначається, що з 1950 року до 2050 року показник літніх людей з 8% населення світу зросте до 21%, що потребує необхідної реакції держав та кожної людини.

Зміна демографічного балансу в суспільстві веде до перерозподілу ресурсів між представниками різних поколінь, оскільки немолоді громадяни потребують забезпечення і обслуговування, а кількість працездатного населення скорочується. Ці процеси ведуть до зміни економічних, політичних і культурних стратегій розвитку суспільства в XXI столітті. Людський потенціал, втілений в запасі знань, навичок, інтелекту і творчих здібностей стає ключовим ресурсом, який визначає життєвий рівень населення і конкурентоспроможність на глобальному ринку.

Старіння населення земної кулі як наукова проблема є міждисциплінарною. Різні аспекти цієї проблеми розкриті у наукових доробках і соціологів, і медиків, і психологів, і в соціальній роботі. Питання та проблеми старіння вивчаються теоретично та рекомендуються до впровадження в практику.

Україна входить до групи «найстаріших» країн світу. За даними Державної служби статистики 2021 року показник старіння населення становить 15,9%, а серед сільських жителів – 19,8%. Згідно з національним демографічним прогнозом Державної служби статистики України та Міністерства соціальної політики України, представленими у «Статистичному збірнику 2020», до 2025 року частка осіб віком понад 60 років становитиме 25 % загальної кількості населення, віком 65 років і старше – 18,4 %, у 2030 році – понад 26 % і понад 20% відповідно [<https://sddep.zht.gov.ua/2020/04/23/>].

Наша країна керується національною політикою в сфері підтримки людей старшого віку - «Про основні принципи соціального захисту ветеранів праці і інших громадян похилого віку в Україні», «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» та ін., а також міжнародними зобов'язаннями щодо підтримки людей похилого віку: виконання завдань Другої Всесвітньої асамблеї по проблемах старіння (2002), програми «Цілі сталого розвитку на період до 2030 року», прийнятих на Саміті ООН у 2015 року, «Мадридського Міжнародного плану дій по проблемах старіння», розрахованого до 2022 року тощо. Зміст даних документів передбачає створення умов для реалізації потенціалу літніх людей, забезпечення можливості їх активної участі в покращенні власного життя та всього суспільства.

Серйозним випробуванням для всього людства стала пандемія COVID-19, карантинні обмеження та самоізоляція, які принесли нові, незнайомі для нас проблеми. Для України з початком повномасштабного вторгнення росії та воєнних дій протягом вже півтора року життя всього населення ускладнилося, а людей старшого віку — значно погіршилося. Однак, люди старшого віку мають значний життєвий та професійний досвід і можуть реалізувати себе та задовольнити потреби в самореалізації, бути потрібними рідним та суспільству.

Аналіз наукових джерел показав, з одного боку ґрунтовне дослідження проблем людей похилого віку, з іншої – обмеженість науково-обґрунтованих соціально-педагогічних засобів оптимізації процесу соціалізації за місцем проживання з людьми похилого віку. Цим був зумовлений вибір теми нашого дослідження - **“Соціалізація людей похилого віку в умовах територіальної громади”**.

Мета дослідження - теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити програму соціальної роботи щодо оптимізації процесу соціалізації людей похилого віку за місцем проживання.

У відповідності з визначеною метою і гіпотезою вирішувались такі **завдання** дослідження:

1. Дослідити та проаналізувати особливості соціалізації людей похилого віку.

2. Розглянути нормативно-правову базу підтримки літніх осіб за кордоном та в Україні.
3. Вивчити реальний стан соціалізації людей похилого віку в конкретній громаді.
4. Розробити та практично реалізувати програму соціальної роботи з людьми похилого віку за місцем проживання (на прикладі Луб'янського старостинського округу Раївської сільської ради Синельниківського району Дніпропетровської області).
5. Проаналізувати результати дослідної роботи.

Об'єктом дослідження є процес соціалізації в сучасних умовах.

Предметом дослідження – соціальні умови оптимізації процесу соціалізації людей похилого віку за місцем проживання (на прикладі Луб'янського старостинського округу Раївської сільської ради Синельниківського району Дніпропетровської області).

У процесі дослідження були використані такі **методи**: *теоретичні* – вивчення законодавчої бази України та зарубіжних країн, наукової літератури, результатів практики; *емпіричні* – проектування соціально-педагогічної програми роботи з людьми похилого віку за місцем проживання; соціально-педагогічний експеримент для перевірки ефективності розробленої програми; опитування мешканців з метою діагностики стану проблеми, бесіда, спостереження за взаємодією пенсіонерів з метою статистичного аналізу дослідження.

Теоретичною базою дослідження стало використання розроблених вченими теорій і практики соціальної роботи та соціальної педагогіки; сучасних концепцій життєдіяльності громади; системного, особистісного та інших підходів у розкритті процесу соціалізації, закономірностей розробки і впровадження соціальних програм.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що: розкрито сутність і зміст соціально-педагогічної роботи з людьми похилого віку за місцем проживання; дістали подальший розвиток теорія і практика соціально-педагогічної роботи у територіальній громаді.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що соціальна програма дозволить інтегрувати, активізувати і спрямувати ресурси держави, суспільства, територіальної громади на оптимізацію процесу соціалізації людей похилого віку.

База дослідження: територіальна громада Луб'янської сільської ради Синельниківського району Дніпропетровської області.

Структура кваліфікаційної магістерської роботи: 2 розділи, висновки, загальний текст на 55 сторінках викладено; 4 таблиці, список використаних джерел з 43 найменувань, 2 додатки.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

1. Аналіз наукової літератури, нормативно-правової бази та досвіду практичної діяльності з особами літнього віку показав, що сучасна соціальна політика України спрямована на підтримку даної категорії населення через систему соціальних послуг, фінансової та гуманітарної підтримки, медичного та соціально-психологічного супроводу.

2. Зазначено, що детальне розуміння впливу соціально-психологічних і біологічних факторів на процес старіння особистості дозволить цілеспрямовано змінити умови та спосіб життя старшого населення так, щоб сприяти оптимальному функціонуванню особистості й тим самим стримувати розвиток процесу старіння.

3. Визначено фізіологічні, психологічні, інтелектуальні, соціальні особливості протікання процесу старіння та можливостей гальмування цього процесу засобами державної, соціальної підтримки, що сприяє оптимізації соціалізації у цьому віці.

4. Зазначено, що важливим важилем оптимізації процесу соціалізації літніх осіб є створення на рівні громади локального центру соціальної активності, зорієнтованого на згуртування місцевого населення, соціальну взаємодію та взаємодопомогу.

5. На підставі узагальнення матеріалів із порушеної проблеми проведено три етапи експериментального дослідження. Результати діагностичної розвідки та дослідження дозволили визначити актуальність потреби в розробці та апробації програми з оптимізації процесу соціалізації людей похилого віку в територіальній громаді.

6. Огрунтовано умови мінімізації ризиків соціальної ізольованості та підвищення рівня оптимізації процесу соціалізації літніх осіб через розширення спектру соціальних послуг для територіальної громади, створення локального центру соціальної активності, залучення органів селищної ради, пенсіонерів, мешканців громади до взаємодії.

7. Констатовано підвищення якості соціального життя людей похилого віку локальної громади в умовах систематичної соціальної роботи, розширення

можливостей комунікації, взаємодії й взаємодопомоги та підтверджено результатами контрольного експерименту щодо позитивних змін у рівнях соціальної ізольованості та ефективності впровадженої програми.

8. Проведене дослідження не вичерпує всіх питань стосовно оптимізації процесу соціалізації людей похилого віку. Перспективою подальших наукових пошуків може бути розвідка з розвитку мобільної служби у підтримці літніх осіб локальної територіальної громади.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексеєнко Т. Ф. Технології соціально-педагогічної роботи в територіальній громаді / Т. Ф. Алексеєнко // Соціальна педагогіка : теорія та практика. – 2004. – № 2. – С. 19–24.
2. Архипова С. П. Організаційно-педагогічні аспекти надання освітніх послуг в умовах «Університету Третього Віку» / С. П. Архипова // Освіта дорослих як фактор розвитку дорослої людини в умовах сучасних соціальних змін. – Черкаси, 2012. – С. 12-19.
3. Архипова С. П. Освіта соціально незахищених категорій дорослих: теорія, методологія, практика: монографія / С. П. Архипова. – Черкаси: ПП Чабаненко, 2011. – 368 с.
4. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка: схеми, таблиці, коментарі: навчальний посібник для студ. вищ. навч. закл. / О. В. Безпалько. – Київ : Центр учбової літератури, 2009. – 208 с.
5. Березіна О. О. Індивідуально-психологічні чинники особистісного розвитку в період геронтогенезу. : автореф дис...на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / Олена Олександрівна Березіна. – К. : 2012. – 199 с.
6. Бех В. П., Лукашевич М. П., Туленков М. В. Соціальна робота і формування громадянського суспільства: монографія. – Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2008. – 599 с.
7. Гладченко І.В. Опіка та повага до літніх людей як запорука їхнього психічного здоров'я / Гладченко І.В., Супрун М.О. // Педагогічний вісник, 2016. – № 4(40). – С.44-47.
8. Голубенко Т.О. Формування готовності майбутніх соціальних працівників до патронажної роботи з людьми похилого віку: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05 / Голубенко Тетяна Олександрівна; Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. – Київ, 2015. – 225 с.

9. Гончарова Л. А. Внутрішні психологічні чинники розвитку творчої активності особистості людей похилого віку / Л. А. Гончарова // Проблеми сучасної психології: зб. наук. праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України / за ред. С. Д. Максименка, Л. А. Онуфрієвої. – Вип. 26. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2014. – С. 99-108.
10. Гончарова Л. А. Розвиток громадянської самосвідомості та творчої активності людей зрілого віку: навч. посібник / Л. А. Гончарова, О. М. Лукашевич – Київ: Вид-во КУТЕП, 2015. – 89 с.
11. Гончарова Л. А. Психологічні чинники розвитку творчої активності людей похилого віку: навч. посібник / Л. А. Гончарова – Київ: Вид-во КУТЕП, 2015. – 124 с.
12. Довідник для людей літнього віку / [упоряд.: Рубцов В. П., Фіалко С. В.; за ред. В. В. Чайковської, Л. А. Стаднюка]; Геронт. інформ.-консультат. центр, ДУ «Ін-т геронтології ім. Д. Ф. Чеботарьова» НАМН України, Фонд народонаселення ООН. – Т. : Терно-граф, 2010. – 256 с.
13. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / за заг. ред. І. Зверевої. – 2-ге вид. – Київ, Сімферополь : Універсум, 2013. – 536 с.
14. Житинська М.О. Деякі аспекти життєдіяльності людей похилого віку / М.О.Житинська // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Соціальна робота. Соціальна педагогіка : збірник наукових праць. – 2014. – № 18(11). – С. 171-177.
15. Закон України «Про соціальні послуги»: станом на 7 січня 2018 р. [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: www.rada.gov.ua
16. Закон України «Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні»: станом на 22 травня 2018 р. [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: www.rada.gov.ua

17. Захарова Н. М. Міжнародний досвід підтримки людей старшого віку в контексті активного довголіття./ Психологічна підтримка літніх осіб в період карантину: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (29 листопада 2021 року) / Ін-т педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України. – Київ: Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України, 2021. 264 с. С.111-120.
18. Здоров'я – моя цінність: Метод. матеріали до тренінгу / Авторупоряд.: О.М.Петрик; За заг.ред. І.Д.Звереві. – К.:Наук.світ, 2005. – 53 с.
19. Капська А. Й. Соціальний супровід різних категорій сімей та дітей : навчальний посібник / А. Й. Капська, І. В. Пеша. – К. : Центр учбової літератури, 2012. – 232 с.
20. Клос Л.Є. Деякі особливості професійної підготовки соціальних працівників для роботи з людьми похилого віку / Л.Є Клос // Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наукових праць. Вип.224. Педагогіка та психологія. – Чернівці: Рута, 2005. – С.62-66.
21. Коваленко О.Г. Самооцінка особистісних властивостей у похилому віці / О.Г. Коваленко // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. №1009. Серія «Психологія». – Харків: ХНУ, 2012. – Вип. 49. – С. 72-76.
22. Ковчина І. М. Основи соціально-правового захисту особистості : навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів спеціальності «соціальний педагог» / І. М. Ковчина ; за заг. ред. докт. філос. наук, проф. А. О. Ярошенко. – К. : Вид-во НПУ ім. Драгоманова, 2011. – 297 с.
23. Коленіченко Т. І. Особливості адаптації людей похилого віку до умов нового соціального середовища: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 / Коленіченко Тетяна Іванівна; Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. – Київ, 2010. – 220 с.
24. Комарова О. Особливості соціальної роботи з людьми похилого віку як засіб

- соціальної підтримки в умовах суспільної кризи / Олена Комарова // Сучасні суспільні проблеми у вимірі соціології управління : зб. наук. праць. – Донецьк, 2009. – Вип. 115. – С. 255–263.
25. Комарова О. Особливості соціальної адаптації людей похилого віку / Олена Комарова // Соціальні технології : Актуальні проблеми теорії та практики : зб. наук. праць. – Запоріжжя, 2010. – Вип. 45. – С. 84–88.
26. Концепція освіти дорослих в Україні / Укл.: Лук'янова Л. Б. Ніжин : ПП Лисенко М.М., 2011. 24 с.
27. Кременчуцька М. К. Превенція і профілактика міжпоколінних конфліктів // Сучасні підходи та технології соціально-психологічної та корекційної роботи з різними віковими групами населення. Зб. матер. Міжнародного наук.-практ. конф.– Одеса, : ОНУ ім. І.І. Мечникова, 2014. – С.50 -53.
28. Кривоконь Н. І. Соціально-психологічні особливості розвитку соціальних послуг людям літнього віку. Збірник наукових праць К-ПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України [Електронний ресурс] / Н. І. Кривоконь // Проблеми сучасної психології. – 2010. – Вип. 8. – 512 с. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pspl/2010_8/822-828.pdf
29. Лавриченко Н. М. Педагогіка соціалізації : європейські абриси / Н. М. Лавриченко. – К. : ВіРА ІНСАЙТ, 2000. – 444 с.
30. Лукашевич М. П. Соціальна робота (теорія і практика): [підручник] / М. П. Лукашевич, Т. В. Семигіна. – К.: Каравела, 2011. – 368 с.
31. Лук'янова Л. Б. Концепція освіти дорослих в Україні / Л. Б. Лук'янова. – Ніжин : ПП Лисенко М. М., 2011. – 24 с.
32. Малахова Ж.Д. Соціальна геронтологія. Курс лекцій / Ж.Д. Малахова. – Запоріжжя, 2010. – 179 с.
33. Мацкевич Ю.Р. Система формування готовності соціальних педагогів до роботи з людьми похилого віку / Ю.Р. Мацкевич // Соціалізація особистості: Зб. наук. праць. – Київ, 2002. – С. 108-120.

- 34.Мацкевич Ю. Робота соціального педагога з людьми похилого віку: зміст та напрямки підготовки / Ю. Мацкевич, Н. Заверико // Проблеми педагогічних технологій: Зб. наук. праць. Вип. 2 – Луцьк, 2001. – С. 91-95.
- 35.Міщиха Л. П. Творчий потенціал особистості у період пізньої дорослості: автореф. дис... на здобуття наук. ступеня докт. психол. наук: спец. 19.00.01 «Загальна психологія, історія психології» / Лариса Петрівна Міщиха. – К.: 2015. – 45 с.
- 36.Орбан-Лембрик Л. А. Творчість як чинник соціалізації / Л. А. Орбан-Лембрик // Психологія творчості. – 2011. – № 7. – С. 95-98.
- 37.Руденко В. М. Математична статистика : навчальний посібник / В. М. Руденко. – К. : Центр учбової літератури, 2012. – 304 с.
- 38.Сагун І.Г. Основи гердагогіки / І.Г. Сагун. – Черкаси, 2011. – 111 с.
- 39.Соціальна педагогіка : [підручник] / За ред. проф. А. Й. Капської. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – 488 с.
- 40.Соціальна педагогіка : навч. посіб. / [О. В. Безпалько, І. Д. Зверева, Т. Г. Веретенко]; за ред. О. В. Безпалько. – К. : Академвидав, 2013. – 312 с.
- 41.Терець В. М. Депопуляція та старіння населення у соціально-економічному контексті [Електронний ресурс] / В. М. Терець // Вісник Хмельницького національного університету. – 2009. – № 1. – 92 с. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vchnu_ekon/2009_1/zmist.files/_22.pdf
- 42.Тюптя Л. Т. Соціальна робота: теорія і практика: [навч. посіб.] / Л. Т. Тюптя, І. Б. Іванова. – К.: Знання, 2008. – 574 с.
43. Ямницький В. М. Психологічні чинники розвитку життєтворчої активності особистості дорослих : дис...д-ра психол. наук: 19.00.13 / Ямницький Вадим Маркович. – К., 2004. – 410 с.